

TALABALARDA LINGVOMADANIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH

Karimboyeva Shohida – Nukus davlat pedagogika instituti
O'zbek tili kafedrası o'qituvchisi

Ijtimoiy hayot rivojlanish tendensiyalarining asosiy tamoyillardan biri – bu tobora kengayib borayotgan madaniyatlararo munosabatlar jarayonidir. Muayyan bir jamiyat tarkibidagi etnomadaniy jamoalarning o'xshash tomonlari va farqlarining psixologik jihatidan zamonning dolzarb masalalaridan biri bo'lib qolmoqda. Ko'pgina olimlarning fikricha, globalizatsiya natijasida o'z davlatchiligiga ega bo'lmagan elatlar madaniy o'ziga xosligini yo'qotishi mumkin. Ma'lumki bunday elatlarning soni 1200 dan ziyodni tashkil etadi. Ko'p millatli mamlakatlar jumlasiga kiruvchi O'zbekiston Respublikasida o'zga millatlarning madaniy boyliklarini asrab avaylash va yoshlarni ham shu yo'sinda tarbiyalash asosiy vazifamizdir. O'zga madaniyatlar bilan munosabatlarda insoniylikning barcha namunalarini namoyon qilish madaniyatlararo kompetentlik deb ataladi. Madaniyatlararo kompetentlik – muloqotning samarali shaklini ifodalash bilan bir qatorda chuqur bilimlilik, savodxonlikni anglatadi.

O'quvchilarda madaniyatlararo kompetentlikni shakllantirish nafaqat mamlakat ichkarisida barqarorlikni ta'minlab turish uchun, balki talabalarimizni jahon arenasida o'zlarini munosib tutishlari, zukkolik va insoniylik xususiyatlarini ko'rsatishlari uchun zarur.

“Etnik qiziqishlar, his-tuyg'ular, didlar, ehtiyojlar madaniyatlararo munosabatlarda e'tiborga olinishi va yoshlarga bu masalada estetik tarbiya berilishi lozim”. Har bir madaniyat, millat tarkibiga yangi zamonaviy o'zga tilli madaniyatning kirib kelishi shaxs qadriyatlar orientatsiyasini, ijtimoiy ahamiyatli artefaktlar – ta'lim, kasb, til, kommunikatsiya, norma va qadriyatlarga munosabatini o'zgarishini tahmin qiladi. Shuningdek, tobora kengayib borayotgan madaniy va professional aloqalar jamiyatning chet tillarida erkin gapira oladigan, munosabatlarda erkin, psixologik bardoshli, kompetent mutaxassisga ehtiyojini faollashtiradi. Ushbu hislatlar zohirligi esa, professional tayyorgarlikning zaruriy elementi bo'libgina qolmay, balki shaxsiy individual rivojlanishning tarkibiy va mantiqiy asosi bo'lib xizmat qiladi. Milliy madaniyatlar taraqqiyoti bevosita butun mamlakat madaniyatiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Har bir etnos o'zining etnik xususiyatlarini saqlash orqali butun sayyora taraqqiyotiga bog'liq bo'lgan jahon madaniyatini anglamasdan, uning yutuqlarini qabul qilmasdan, unga ergashmasdan taraqqiy topmaydi. Aksincha, o'zining tor milliy qobig'ida qolib ketaveradi.

Madaniyatlararo kompetentlik – bu boshqa madaniyat vakillari bilan muvaffaqiyatli muloqot tizimini ta'minlaydigan malakalar, qurilmalar, hulq-atvor modellari orqali shakllanuvchi boshqa madaniyat haqidagi tasavvurlarning, bilimlarning yig'indisidir. U o'zida o'zga madaniyat vakillari bilan o'zaro munosabatlarda kompetentlik xususiyatini namoyon qiladi. Madaniyatlararo kompetentlik – yuqori bilimlilik, shaxslararo munosabatlarda ziyraklik, mamlakat ichkarisida va tashqarisida sodir bo'layotgan yangiliklardan xabardorlik,

munosabatlarda noziklik, muloqotdagi hamkorining madaniyati, tili, an'analarini, tarixini bilish va hurmat qilishni bildiradi hamda ijtimoiy munosabatlarning barcha jarayonlarida ishtirok etish imkoniyatini beradi. Ijtimoiy psixologiyada u muloqotning ijtimoiy-perseptiv, kommunikativ va interaktiv aspektlarida shakllanadi. Madaniyatlararo kompetentlikning perseptiv, kommunikativ va interaktiv shakllari mavjud. Bu uchta komponent o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, birining rivojlanishi ikkinchi va uchinchisining rivojini taqozo etadi.

Ijtimoiy-perseptiv kompetentlik rakursida dastavval kognitiv atributiv jarayonlarga – streotiplashuv va ijtimoiy kazual atributsiyalarga e'tiborni qaratmoq lozim. Ushbu aspektni o'rganish davomida, madaniyatlararo kompetentlik dasturi tadbiq etilib, qurilmalar shakllanishiga jiddiy yondashiladi. Mazkur metodlarni ishlab chiqishda ustanovkalarga ta'sir o'tkaza oladigan modellar ishlab chiqiladiki, ularning yordamida "o'zga" madaniyat vakillarining tili va urf-odatlariga nisbatan munosabatlar dinamikasi tahlil qilinadi.

Tadqiqotchilar tomonidan etnomadaniy kompetentlik malakalarini o'zlashtirishning asosiy bosqichlari sifatida quyidagilar o'rganiladi: birinchidan, inson xulqining madaniy spetsifikasini idrok etish, ikkinchidan, o'z madaniyatiga xos spetsifikani yaratish, uchinchidan, kommunikativ jarayonlarda madaniy omillarning ahamiyatini anglash.

Kishilik jamiyati tarkib topgandan buyon til bilan birga shakllangan va uni to'ldirib kelayotgan noverbal vositalar turli nuqtayi nazardan qator fanlarning o'rganish obyekti bo'lib keldi. Etnograflar noverbal vositalarni xalq, elat, millatning o'zligini ko'rsatuvchi urf-odatlar, adab shakllari, milliy ishoralar deb o'rgangan bo'lsalar, tarixchilar kishilar qo'llaydigan odatiy ishora yoki udumlarni xalq tarixi bilan bog'liq holda tadqiq etadilar. Psixologlar uchun noverbal vositalar aloqa-aralashuv jarayoni deb qaraladi va dialogik nutq ishtirokchilari muomalasida ishlatiluvchi ekstralingvistik asoslar so'zlashuvchilarning psixologik munosabatlari asosida tekshiriladi deb qaraydilar.

Adabiyotlar:

1. Nurmonov A., Iskandarova Sh. Tilshunoslik nazariyasi. – T.: Fan, 2008.
2. "O'zbek tilshunosligining dolzarb muammolari". An'anaviy respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. IV chiqish. – Andijon, 2014.
3. Samad o'g'li, R. S., & Kamoliddin o'g'li, I. N. (2021, October). Reforms in Education. In " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 138-140).
4. Norov, I. (2021). METHODS Of Teaching Phonetics In Other Language Groups. Барқарорлик ва Етакчи Тадқиқотлар онлайн илмий журнали, 1(5), 306-309.
5. Юлдашева, III. III. (2018). Almighty power of the word. Молодой ученый, (3), 238-242.
6. Yusupova, G. A., Khudayorova, M. T., Buranova, S. M., Atiyazov, S. J., & Allanazarova, A. (2021). Formation of linguistic competencies in the uzbek language in future teachers. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(5), 335-341.